

**Az idegen papokat ne engedjék misézni.
Adalék az esztergomi egyházmegye késő középkori
minőségbiztosításához***

Fedeles Tamás

A késő középkorban a keresztény Európa szinte valamennyi szegletéből útra keltek olyan fiatalember, akik az egyházi rend szentségének valamely fokozatát a Római Kúriában kívánták felvenni.¹ A 15. század folyamán egyre népszerűbbé váló szentelési turizmusban természetesen a magyarok is részt vettek, közülük a legtöbben az esztergomi főegyházmegye területéről származtak, illetőleg ott birtokoltak egyházi javadalmat.² Az Apostoli Kamara felügyelete alá tartozó kúriai szentelések (*ordinatio, promotio*) előtt a jelöltek elméleti felkészültségét és rátermettségét alapos vizsgálat alá vették.³ Az ellenőrzéseket a 15. század második felétől folyamatosan szigorították, így a lutheri reformáció kezdetén a Kúriában zajló szentelési vizsgákon fokozottan ügyeltek arra, hogy az alkalmatlan személyeket kiszűrjék.⁴ Mindezt egyértelműen alátámasztja az alábbi két magyar klerikus esete. 1517. február elején a csanádi egyházmegyéből származó Polgári Tamás Rómában az egyházi rend valamennyi fokozatát felvette, azonban alkalmasságával gondok adódtak. Éppen ezért az Apostoli Kamara vezetője egy évre felfüggesztette az oltárszolgálat végzése alól (*suspenditur ... non celebret usque ad annum*). A kijelölt időszak lejártát követően pedig a csanádi püspök előtt számot kellett adnia alkalmasságáról (*docta de eius*

---

* Készült az MTA TKI támogatásával az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoportban.

- 1 REHBERG, ANDREAS: L'affluenza di ordinandi a Roma alla vigilia della riforma luterana. In: *La papauté à la Renaissance*. Ed.: Alazard, Florence – La Brasca, Frank. Paris, 2007. 167–249. pp. (továbbiakban: REHBERG, 2007.); SCHMUGGE, LUDWIG: Zum römischen „Weiherismus“ unter Papst Alexander VI. (1492–1503). In: *Europa e Italia. Studi in onore di Giorgio Chittolini*. Firenze, 2011. (Reti medievali e-book 15.) 417–436. pp.; SALONEN, KIRSI – HANSKA, JUSSI: *Entering a Clerical Career at the Roman Curia, 1458–1471*. London–New York, 2016. (továbbiakban: SALONEN–HANSKA, 2016.)
- 2 FEDELES TAMÁS: „Ad omnes sacros ordines promoveri”. Győri egyházmegyések római szentelési ügyei a késő középkorban. In: *Arrabona*, 53–56. Szerk.: Cserhalmi Zoltán – Kelemen István. Győr, 2018. 77–144. pp.; Uő: A magyar medieviztika egy kevésbé ismert forrása. A *Libri formatarum* és bejegyzései. In: *Laborator Assiduus. A 70 éves Zombori István köszöntése*. Szerk.: Somorjai Ádám – Somorjai Gabi. Bp., 2019. 149–166. pp.
- 3 A vizsgálatra és a követelményekre részletesen további szakirodalommal ld.: FEDELES TAMÁS: „si sint bene litterati”. Adalékok a Mátyás-kori klerus műveltségéhez. In: *Hunyadi Mátyás és kora*. Szerk.: Bárány Attila – Kavecsánszki Máté – Pósnán László – Takács Levente. Debrecen, 2019. (*Memoria Hungariae*, 12.) 197–219. pp.
- 4 PELLICCIA, GUERRINO: *La preparazione ed ammissione dei chierici ai santi Ordini nella Roma del secolo XVI, con Appendice di documenti originali*. Roma, 1946. 51–83. p.; REHBERG, 2007. 182–200. pp.

ydoneitate), s csak ezt követően láthatott el papi teendőket.⁵ 1523-ban a veszprémi egyházmegyes Szentmártoni Mihályt sújtották hasonló szankcióval, ám őt csak fél évre függesztették fel az oltárszolgálat alól.⁶ Sajnos közelebbi információval nem rendelkezünk az illetők hiányosságairól, így csak valószínűsíthetjük, hogy esetleg elméleti felkészültségüket nem találták kielégítőnek a szentelési vizsgán.

A középkor alkonyán nem csupán a promóció helyén vetették alapos vizsgálat alá a jelölteket, hanem hazatérésüket követően szolgálati helyük egyházi feljebbvalói úgyszintén ellenőrizték a frissen szenteltek alkalmasságát, felkészültségét, mielőtt engedélyezték volna számukra a lelkipásztori szolgálat megkezdését. Kiváltképp fontosnak tartották az egyházmegyei eljárók a távoli területeken, mindenekelőtt az Itáliában és a Római Kúriában szenteltek alapos kivizsgálását, hiszen így kívánták elejét venni a felkészületlen, alkalmatlan papok által a hívek körében esetlegesen okozható botránynak. A *Curia Romana*ban felszenteltek korszakunkban tehát két ízben is szigorú kontroll alá vetették, mai fogalomhasználattal élve a minőségbiztosítás megfelelően működött. Az egyházmegyéek *archidiaconusai* és esperesei a kerületükhöz tartozó papok számára évente (egy vagy több alkalommal) gyűlést tartottak, ahol – egyebek mellett – elkészítettek a Rómában vagy másutt felszentelt klerikusok listáját, amely úgyszintén a megfelelő szintű ellenőrzést garantálta.⁷ A trentói egyházmegyéből fennmaradt a szolgálatra jelentkező felszentelt papok 1478 és 1493 között készített lajstroma, amelyet éppen az alkalmatlan személyek kiszűrésére kezdtek vezetni. 1478-tól ugyanis Trentóban valamennyi idegen szerzetesnek és világi papnak be kellett mutatnia a szentelési bizonyítványát és saját püspökének ajánlólevelét, majd pedig vizsgálatnak vetették őket alá, amely részleteit az ominózus listán rögzítették. E kontrollra pedig mindenekelőtt a lelkipásztori szolgálat minőségének biztosítása érdekében volt szükség.⁸

A 16. század eleji magyar egyházmegyei zsinatokon szintén tárgyalták e kérdést, ami egyúttal jelzi, hogy valóban arra törekedtek az egyházi eljárók, hogy csak a minden szempontból megfelelő személyek lássanak el lelkipásztori teendőket. A veszprémi zsinaton (1515) annak érdekében, hogy a tudatlan és kóborló (*sacerdotes ignorantes et vagabundi*), valamint más egyházmegyéhez tartozó papok kárt ne okozzanak a hívek lelki gondozásában, a főesperesek, esperesek és plébánosok számára előírták, hogy ellenőrizzék a *districtusukban* szolgáló idegen klerikusok (*advenientes presbyteros examinent*) szentelési dokumentumait (*formatas seu litteras*

⁵ Archivio Segreto Vaticano (Città del Vaticano) Camera Apostolica, Libri formatarum, vol. 13, fol. 42v.

⁶ „suspenditur dictus Michael ad sex menses, quibus elapsis possit licite celebrare”. – Uo. vol. 14, fol. 65v.

⁷ SZENTIRMAI, ALEXANDER: Das Recht der Erzdechanten (Archidiakone) in Ungarn während des Mittelalters. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung*, 1957. 43. 132–202. pp., 179. p.

⁸ RANDO, DANIELLA: „Religiosi ac presbyteri vagabondi”. Vescovi e disciplina clericale dai Registri delle ammissioni nella diocesi di Trento (1478–1493). In: *La parrocchia nel Medio Evo: economica, scambi, solidarietà, a cura di Agostino Paravicini Bagliani e Véronique Pasche*. Roma, 1995. (Italia Sacra 53.) 169–207. pp.

super ordinationem ipsorum ad sacros ordines), valamint a szentségek kiszolgáltatásához és a mise celebrálásához szükséges könyvek (*breviarium et missale*) meglétét.⁹

Az esztergomi főegyházmegye területén a szigorú ellenőrzések tényét a normatív szabályozások mellett a valódi vizsgálatokról fennmaradt dokumentumok is kétségtelenné teszik. Az 1510-ben tartott egyházmegyei szinódus határozatainak nyolcadik fejezetét a következő címmel látták el: *de non admittendis ad celebrationem missarum ignoti sacerdotibus* – az ismeretlen papokat ne engedjék misézni. Az előírás részleteit olvasva azt is megtudjuk, hogy idegen papok alatt azokat a presbitereket értették, akiket nem az esztergomi egyházmegye területén szenteltek fel (*citra dioecesim Strigoniensem ordinatum*). Számukra csak abban az esetben nyílt lehetőség szentmise celebrálására, ha ezt kifejezetten engedélyezte az egyházi előljáróság (*per sedem Strigoniensem fuerit approbatus, et admissus*).¹⁰ A végzés értelmében tehát a Kúriában felszentelt, s az esztergomi egyházmegye területén lelkipásztori szolgálatot ellátni kívánó áldozópapoknak az Örök Városból hazatérve Esztergomba kellett utazniuk, ahol az érsek vikáriusának vezetésével tudós egyháziak alapos vizsgálatnak vetették alá őket.

Az ilyen jellegű ellenőrzésre vonatkozó első ismert forrásunk 1498. június 25-én keletkezett.¹¹ Ekkor vagy néhány nappal korábban jelent meg az érsekség székvárosában Necpáli János,¹² Szentgyörgy mezőváros¹³ ol-tárigazgatója, aki bemutatta a számára Raffaele Riario kamarás¹⁴ nevében

⁹ A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai. Kiad.: Solymosi László. Bp., 1997. 86–87. p.

¹⁰ *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium, I–III, opera et studio Ignatii Batthyán episcopi Transsilvaniae collectae et illustratae*. Albae Caroline-Claudiiopolis, 1785–1827. III. 657. p.

¹¹ Ld.: Függelék.

¹² Necpál (ma Prievidza – Necpaly, Szlovákia) falu Nyitra megyében. Vö. ENGEL PÁL: Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. CD-ROM. Szerk.: Kollányi László – Sallay Ágnes. Bp., 2001. Pontkód: 14NY117.

¹³ Szentgyörgy (ma Svatý Jur, Szlovákia) mezőváros Pozsony megyében. Vö. Uo. Pontkód: 2PO11.

¹⁴ Raffaele Sansoni Galeoti Riario apostoli *prothonotarius*, a camerinói püspökség adminisztrátora (1478–1479), Tréguier püspöke (1480–1483), a salamancai püspökség adminisztrátora (1482–1483), osmai püspök (1483–1493), viterbói püspök (1498–1506), arezzói püspök (1508–1511), a savonai püspökség adminisztrátora (1511–1516), máltai püspök (1516–1520), cuenzai püspök (1479–1482, 1493–1518), a luccai püspökség adminisztrátora (1517), a malagai és a pisai püspökség adminisztrátora (1518), a S. Giorgio in Velabro diakónus-bíborosa (1477–1480), a S. Sabina presbiter-bíborosa (1507), a S. Lorenzo in Damaso presbiter-bíborosa (1480–1503), albanói (1503–1507), sabinai (1507–1508), portói (1508–1511) és ostiai püspök-bíboros (1511–1521), *camerlengo* (1483–1521). Vö. *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII*. Ed.: Gulik, Guilelmus Van – Eubel, Conradus – Gauchat, Patricius – Schmitz-Kallenberg, Ludovicus – Ritzler, Remigius – Sefrin, Priminus. Monasterii–Patavii, 1913–1978. II. 18., 66., 116., 133., 209., 227., 229., 233., 254., 269.; III. 55., 56., 58., 64., 73., 81., 116., 174., 116., 244., 274., 291., 335. p.

kiállított, s az említett év április 14-én kelt szentelési bizonyítványt, amely igazolta, hogy János ascoli püspök őt alszerpappá, diakónussá, végül pedig a római Szent Megváltó templomban sorra került általános szentelés (*ordines generales*) alkalmával presbiterré szentelte. Miután alaposan megvizsgálták Necpáli felkészültségét és alkalmasságát, a ferrarai származású Tommaso Amadei kánonjogi doktor, esztergomi vikárius¹⁵ engedélyezte neki az első szentmise bemutatását, valamint a lelkipásztori szolgálat végzését az egyházmegye területén. Jóváhagyásáról a bemutatott *littera formata* szövege alatt, a pergamen jobb oldalán hivatalos igazolást állított ki, amelyet gyűrűspecsétjével erősített meg. Mindez praktikus megoldás volt, hiszen így a szentelési bizonyítvány és az *in partibus* kiállított engedély egyetlen hivatalos dokumentumban került rögzítésre.

A kontroll alkalmával azonban többen is fennakad(hat)tak a szűrőn, legalábbis erre utal a Nyási-formuláskönyv egyik bejegyzése. E szerint egy bizonyos Miklóst, akit a Római Kúriában áldozópappá szenteltek (*promotum ad sacros ordines in Curia Romana*), ámde hazatérve felkészültségével nem voltak megelégedve és alkalmatlannak bizonyult (*minus doctum et insufficientem esse*), az esztergomi érsek általános helynöke egy évre felfüggesztette az első szentmise (*primicia*) bemutatása alól. Továbbá az egyéb ceremóniákat, így a zsolozsmát, az olvasmányok, az evangélium olvasását és éneklését, a vízszentelést, valamint a keresztelés szertartását is csak tanult egyháziak iránymutatása mellett (*a doccioribus viris ecclesiasticis instruat*) végezhetette.¹⁶ Mivel az említett esetet egy *formularium* őrizte meg, csupán annyi bizonyos, hogy Tommaso Amadei hivatalviselése idején, tehát valamikor a 15. század végén és a 16. század első évtizede közötti időszakban történhetett. Az észak-itáliai származású kánonjogász tehát nagy gondot fordított az egyházmegye területén szolgáló lelkipásztorok alkalmasságának ellenőrzésére.

Ezek alapján pedig felettébb valószínűnek tartom, hogy hasonlóképpen jártak el a további magyar egyházmegyei hatóságok is. Összességében tehát úgy vélem, hogy a korabeli magyar viszonyokra is érvényes az a konklúzió, hogy – éppen a kettős kontroll alkalmazása által – az Apostoli Kamara ellenőrzése alatt lefolyt kúriai szentelések nem árasztották el a részegyházakat alkalmatlan papsággal.¹⁷

Más kérdés, hogy a vizsgákon minden szempontból alkalmasnak bizonyult késő középkori klérus tagjai mennyire voltak képesek a hívek egyre növekvő elvárásainak megfelelő, hatékony pasztorális munkát végezni. Gárdonyi Máté a papi életforma 16. századi átalakulását vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy a szentelési vizsgákon számonkérhető tudásanyag és állapotbéli feltételek összességében „szükséges, de korántsem

¹⁵ Esztergomi kanonok, gömöri (1500–1503), majd nyitrai (1503–1510) főesperes, 1495 és 1510 között állt a vikáriusi hivatal élén. Vö.: C. TÓTH NORBERT: Magyarország késő-középkori főpapi archontológiája. (Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig.) Győr, 2017. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.) 28. p.

¹⁶ *Formularium Ecclesiae Strigoniensis*, közreadja: Erdő Péter – Szovák Kornél – Tusor Péter, munkatársak: Sarbak Gábor – Horváth Terézia – Porubszky Ádám. Bp., 2018. (*Collectanea Studiorum et Textuum* I/4.) 122. p., n. 118.

¹⁷ SALONEN–HANSKA, 2016. 270–271. p.

elégészes alapot biztosítottak a hatékony lelkipásztori szolgálat betöltéséhez. Talán éppen ebben a szempontban jelölhető meg az egész későközépkori egyházi struktúra válságának egyik oka: hogy tudniillik ezeknek a minimálfeltételeknek a teljesítése önmagában csak egy működő, ám nem megfelelően működő egyházszervezetet eredményezett.”¹⁸

---

¹⁸ GÁRDONYI MÁTÉ: A papi élet reformja a Trienti Zsinat korában. Bp., 2001. (Studia Theologica Budapestinensia 27.) 33. p.

FÜGGELÉK

Róma, 1498. április 14. és Esztergom, 1498. június 25.

Rafael kamarás igazolja, miszerint parancsára a Kúriában tartózkodó János ascoli püspök Necpáli János akolitust, az esztergomi egyházmegye Szentgyörgy mezővárosában lévő Szűz Mária-oltár igazgatóját a római Szent Megváltó templomban alszerpappá, diakónussá, végül pedig presbiterré szentelte. Alatta Tommaso Amadei esztergomi vikárius János számára kiállított, az esztergomi egyházmegye területére érvényes szolgálati engedélye.

Jelzete: Österreichisches Staatsarchiv Haus- Hof- und Staatsarchiv (Bécs), Famileinarchiv Erdődy n. 10175. – Eredeti pergamen oklevél, amely függőpecsétjének csak a szalagja maradt korunkra. A *formata* textusa alatt olvasható engedély szövege alatti jobb oldalon Tommaso Amadei esztergomi vikárius függő gyűrűspecsétjének lenyomata látható. A kerek pecsétmezőben egy kerek-talpú pajzs van, amelyen egy szárnyait kiterjesztő madarat (darut?) ábrázoltak. A plikán az oklevél szövegét dokumentáló kamarai jegyző, Phy[lippus]. de Pontecurvo¹⁹ neve olvasható. Az oklevél hátoldalán későbbi kézírással: *Camere Apostolice testimonium super ordinatione Joannis Nachpal accoliti Strigoniensis.*

^aUniversis^a presens litteras inspecturis ^aRaphael^a miseratione divina Sancti Georgii ad Velumaureum diaconus cardinalis domini nostre pape camerarius salutem in domino universitati, notificamus per presentes, quod reverendus in Christo pater dominus Iohannes, episcopus Asculanus in Romana Curia residens ex speciali commissione nostra de mandato Sanctissimi domini pape ac vigore supplicationis super omnibus extra tempora conferendis signate sub datum Rome, pridie nonne Aprilis anno sexto²⁰ dilectum nobis in Christo Iohanni Iohannis Nachtpal, accolitum Strigoniensis diocesis, rectorem altaris beate Marie virginis in oppido Sancti Georgii eiusdem diocesis die dominica octava Aprilis²¹ ad subdiaconatus, deinde vero die Iovis Sancta XI Aprilis²² ad diaconatus, postremo vero die sabbatho sancto²³ in ordinibus generalibus ad sacros presbiteratos ordines in ecclesia Sancti Salvatoris de Tervis alme Urbis infra Missarum solemnium rite promovit et solemniter ordinavit iuxta formam et consuetudinem Sancte Romane Ecclesie in talibus servari solitas. In quorum fidem presentes litteras sigillique nostri camerariatus officii appensione munitas fieri iussimus. Datum Rome in Camera Apostolica, quartodecima supradicti mensis, Anno Domini Millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo, pontificatus Sanctissimi domini nostri domini Alexandri divina providencia pape sexti, anno sexto.

¹⁹ Philippus de Pontecurvo kamarai jegyző (1478–1499), kancelláriai *scriptor* (1484–1499), kancelláriai titkár (1498–1499). Vö.: FRENZ, THOMAS: Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471–1527). Tübingen, 1986. (Bibliothek des Deutsches Historischen Instituts in Rom, 63.) 435. p.

²⁰ 1498. április 4.

²¹ 1498. április 8.

²² 1498. április 11.

²³ 1498. április 14.

^bNos Thomas Amadeus de Ferrara decretorum doctor, vicarius ecclesie Strigoniensis in spiritualibus causarumque auditor generalis memorie commendamus, quod quia nos discretum Iohannem natum Iohannis Nachtpal in suprascriptis litteris nominatum sufficiente ac idoneum compertum ad sacros clericorum ordines rite et legitime promotum et ordinatum esse comperimus, ideo nos mandatum ad celebrandos suis primiciis et exequintis officium sancti ordinis clericalis sive sacerdotalis in dyocesi et iurisdictioni Strigoniensis, ubi maluerit duximus admittentis et admittimus, in quorum fidem presentes hic subscribi et sigilli nostri appensione fecimus et iussimus communiri. Datum Strigonii, vicesimaquinta die mensis Iunii,²⁴ anno Domini Millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo.^b

^{a-a} Nagyobb és vastagabb betűkkel szedve. | ^{b-b} A szöveg alatti jobb oldalon más kéz írásával.

---

²⁴ 1498. június 25.